

У НАРАТИВНОМ МОЗАИКУ

Марко Недић, *Поетички изазови и дрући о'леди*, Академска књига, Нови Сад 2023

Трајна посвећеност Марка Недића истраживању савремене српске прозе изнедрила је нову књигу огледа о њеним поетичким и развојним токовима. Са аналитичком сондом дубоко у слојевима прозних структура најбољих наших модерних приповедача и романсијера, аутор бележи промене које утичу на измењен статус њихових дела у актуелном тренутку. Сам статус књижевности у данашњем времену промењен је у односу на педесете године прошлог века, што је период који представља почетну тачку нових Недићевих проучавања. Беспрекоран, непретенциозан стил учинио је ово дело питким и проширио његове домете и на изванакадемске кругове. Томе доприноси и заступљеност писаца читаних и цењених и у широј културној јавности, као што су Добрица Ћосић, Драгослав Михаиловић, Душан Ковачевић и Гроздана Олујић. Поједини аутори, попут Живојина Павловића и Слободана Стојановића, познати су и по својој делатности у оквиру филма, док су Мирослав Поповић, Миро Вуксановић, Јован Радуловић, Радован Бели Поповић и Воја Чолановић аутентичне и вредносно потврђене књижевне појаве. Јасно је, дакле, да није реч о ауторима *са маршине*, али дела или аспекти изучавања које Недић бира јесу, барем у данашњици, скрајнути у њиховој рецепцији. То чини Недићеву студију занимљивијом и важнијом, посебно што у његовом читању искрсавају хуманистички обриси човека иза персоне писца.

Наш научник одолева, ипак, искушењу да већи део текста посвети детаљима биографског или анегдотског карактера, упркос необичним судбинама књижевника о којима пише. У средишту су анализе поетичких доминанти неког писца, једног књижевног дела, или пак протагонисте романа, као у дубинско-психолошком портретисању Свете Петронијевића, јунака *Трећеј њролећа* Драгослава Михаиловића. Посебно су драгоцени уводни огледи: „Поетички изазови у савременој српској прози – Критичке опсервације” и „Поетика социјалистичког естетизма? – Генеза и рецепција”. Прегледно и свеобухватно, дат је приказ поетичких пара-

дигми које су се смењивале претходних седам деценија, са главним представницима и проблемским комплексима који су их обележили. Посматрајући актуелно стање у српској књижевности, Недић констатује како у поетичком многогласју и наративној полифонији нема места искључивости и униформности израза, тема, идеја, стилова и значења. Знак питања у наслову наредног огледа означава како је семантичко поље поетичке и могућне периодизацијске одреднице „социјалистички естетизам” и данас релативно отворено. Исцрпном анализом генезе и рецепције ове одреднице, не само у књижевности већ и у ликовној уметности, музици и архитектури, омогућена је контекстуализација неопходна за боље разумевање целе уметничке епохе. На тај начин дата је подлога за тумачење свих аутора заступљених у књизи.

И о филму и о романима Живојина Павловића писано је много протеклих деценија, па је занимљива истраживачка перспектива коју Недић бира: он пише о (ауто)поетичким назнакама у његовим књигама разговора и интервјуа. Досадашњим истраживачима највећу пажњу привлачиле су Павловићеве експликације схватања филма, књижевности, као и различитих облика укрштања и међусобних утицаја ових уметности. О томе пише, на пример, Владимир Коларић, бавећи се пре свега естетичким схватањима нашег писца и редитеља. Недића, међутим, интересује стварање унутрашњег јединства уметничког дела, као и два цивилизацијска модела о којима Павловић говори: цивилизација кристала, карактеристична за западњачки начин мишљења и деловања, и цивилизација аморфије, карактеристична за источњачки начин мишљења и живота. У нужном преплитању једног и другог модела наратије, западног начина причања и источњачког „чарања”, Недић налази неке од основних вредности Павловићеве стваралачке поетике, али и отвореност и ширину које га привлаче и код других аутора.

Изворна неискључивост и отвореност за сарадњу ради интереса културе и народа којима је служио посебно су важне у сагледавању стваралачке личности и поетике Добрице Ћосића. Будући да Недић мноштво „(ауто)поетичких и (ауто)етичких исказа” налази у наративним портретима савременика у Ћосићевим *Пријатељима*, овај оглед могао се наћи одмах иза текста о Павловићу. Пратећи, ипак, хронологију Ћосићевог рада, први текст је о критичкој рецепцији и мотивацији првенца *Далеко је сунце*. Нагласак на познатој чињеници да су године по ослобођењу земље од окупатора, од 1945. до 1950, биле обележене видним идеолошким усмеравањима стваралачких идеја и праксе у складу с теоријским поставкама социјалистичког реализма и политичким захтевима комунистичког режима, неопходан је ради сагледавања значаја и домета првог романа Добрице Ћосића. Означен као један од важнијих „међаша” српске књижевности на почетку друге половине двадесетог века, роман је у Недићевом огледу посматран и друштвеноисторијски, али и у естетском

и поетичком смислу. Аутор у својим текстовима не претерује у вредносној оцени романа о којима пише. Он истиче да је Ћосићев првенац с разлогом засењен његовим другим прозним остварењима, али има снажну свест о важности његовог културноисторијског и књижевноеволутивног статуса, као и код других романа које бира за предмет анализе.

Треће џролеће Драгослава Михаиловића мање је присутно у рецепцији овог писца, али уз контекстуализацију и анализу наративног поступка у роману, као и бравурозну анализу главног јунака, Недић приближава читаоцима овај роман и подстиче на поновна читања. Значајан је увид о извесној комплементарности између протагонисте, Свете Петронијевића, и лика Јове Веселиновића из Михаиловићевог романа *Злојвори*. Како је у уводном поглављу сугерисано, еволуција српске књижевности од педесетих година прошлог века водила је провереним слојевима прозне структуре, али и захтевала обнову и иновацију стандардног наративног проседеа. Михаиловић је један од аутора који је то учинио на аутентичан начин, уз модернизацију реалистичког стилског поступка. Наш научник није личан у својим текстовима, већ задржава одмереност, објективност и научни тон, али без уштогљености и сувопарности. Зато је нарочито значајан његов исказ о Михаиловићу:

Срећа је за српску књижевност и њене садашње критичке представе развојних и поетичких токова савремене српске прозе што је књижевно дело једног таквог писца настајало у последњим деценијама двадесетог и првим деценијама садашњег века.

Једнак суд, личан колико и објективан, има и о Добрици Ћосићу. Мада су у тексту о наративним портретима савременика у *Пријатељима* истакнуте више његове људске него поетичке особине, то омогућује да се сагледа колико је доминантна политичка перспектива, из које су његово књижевно дело и његова личност најчешће процењивани, нанела немалу штету потпунијем тумачењу и вредновању његовог опуса.

Потреба да се пружи обухватније тумачење и вредновање дела Слободана Стојановића подстакла је Недића да пише о мање запаженом делу његовог стваралаштва. Он доказује да се Стојановић врло успешно огледао у писању наративне прозе, иако је нашој културној јавности познат најпре као аутор драма, телевизијских серија, филмских сценарија и есеја о драми. Као и протагонисти других писаца којима се Недић бави у новој књизи, и Стојановићеви јунаци обележени су драматичним и у основи противуречним животним ситуацијама и последицама сложених историјских, друштвених и идеолошких прилика. За Недића је посебно инспиративна пракса сељења једног књижевног жанра у други: Стојановић преноси свој роман *Учићељ* у сценарио за истоимену телевизијску серију, али поступа и потпуно обрнуто, накнадним претварањем свог сценарија за телевизијски филм о Милени Павловић Барили у роман *Девојка са лампом*. Није необично отуда што Недић пише баш о

драмској адаптацији ненаписаног романа Душана Ковачевића, *Свети Георгије убија аждаху*. Рат, породична и историјска драма, поново су у средишту пажње, као и у већини других романа тумачених у књизи. Уочљиво је, такође, да аутор за предмет анализе поново бира онај део опуса неког познатог писца који не представља типичан образац његовог писања, или његово најбоље прихваћено дело.

У складу с тим читамо и оглед о *Поврајку у Раванград* Мира Вуксановића, у ком се стилски елементи донекле издвајају из његовог доминантног наративног усмерења. Отвореност структуре према новим могућностима прозног израза, али и прстодушна отвореност према људима, стављају ове приповести у ред значајних књижевних сведочења српских писаца о својим савременицима. Књига припада прози урбане оријентације, што је приближава Стојановићевом делу, док продуктивни минималистички наративни облици, слични краћим прозним формама, подсећају на мале форме Радована Белог Марковића у трећем делу студије. Марковић је, записује Недић, подједнако цењен и од критике стандардне методолошке оријентације, и од оне која у први план истиче ауторску иновативност у форми и језику. Осврт на мозаички модел по ком је компонован највећи број његових дужих приповедака упућује на Недићево интересовање за овај модел и у романескним стварењима.

Пишући о несвакидашњој књижевној судбини Мирослава Поповића, аутор запажа наглашено мозаичку основу његове композиције, посебно његовог најбољег романа *Судбине*. У огледу се вешто прати и анализира не само један фабулативни ток већ неколико паралелних токова, који се додирују, међусобно условљавају, или наизглед теку независно један од других. У Недићевој интерпретацији постају очити сложеност овог романа и његова вредност, али и поетичке одлике писаца који ће остати трајна имена наше новије књижевности. Мирослав Поповић, попут Ћосића, Михаиловића и других приповедача и романсијера које Недић цени, исказује уравнотежен, толерантан и помирителски став у односу на супротстављене стране и њихове искључиве или догматске ставове. Следећи своју мисао о иницијалној штети сваке искључивости, Поповић се не поставља као арбитар, него првенствено као сведок и медијум који верно, углавном из објективне психолошке, етичке или вредносне перспективе, преноси њихове речи. Такав став омогућује и читаоцу, како бележи Недић у једном огледу, да се *ћрене из етичке лейшарије*, и остане будан и прибран у смутним временима која трају и данас.

О бурним превирањима пише и Јован Радуловић у роману *Од Оћене до Блаје Марије*. Појединачна и колективна историјска драма у којој се нашао српски народ током операције „Олуја” у Српској Крајини уметнички је преобликована од драмске, односно сценаристичке варијанте текста, до прозе у којој преовладава минималистички тип нарације. Различити типови нарације и наративне перспективе тематизују се и у огледу о роману *Преживејши до сујра* Гроздане Олујић, који се, такође, бави ратним

збивањима и постепеним раслојавањем једне породице. Недић истражује критичку претпоставку значајну за данашњу читалачку рецепцију овог романа: какав би био развојни пут наше романсијерске да је књига објављена у времену када је и написана? Без једнозначних одговора, уз анализу њеног стила, експресивне синтаксе и померања наративне оптике, прати се могућа линија развоја, као и стварање најбитнијих тематско-мотивских чворишта у њеном опусу.

Тема идеолошке репресије и тема односа уметности и стварности саопштаване су индиректно, из такозване *off* перспективе, и у роману *Приврженост* Драга Кекановића. Специфичан стваралачки положај овог аутора, који пише ван основног културног и националног простора, у Загребу, намеће утисак о потреби бољег представљања његовог дела широј културној јавности. То потврђује и мисао Марка Недића да је мало српских књижевних имена тог ранга изван нашег матичног простора. Мотив завичаја и немогућност повратка у њега, битни и за прозу Јована Радуловића, налазе се у веома сложеном наративном мозаику са бројним сижејним токовима. Пажљиво и промишљено, Недић анализира преплитање ових токова и њихове вредносне ефекте, са циљем да покаже изворну приврженост Драга Кекановића савременој српској књижевности. Ни Воја Чолановић, изузетна личност савремене српске књижевности и културе, дуго није имао критичку рецепцију какву је заслужио. То је условљено његовом амбивалентном позицијом: био је сувише иновативан за реалисте, а с друге стране сувише реалистичан за модернисте, тј. представнике симболичко-поетске прозе и постмодернизма. Завршни текст у књизи синтетички је оглед о његовом књижевном делу које, такође, почива на амбивалентним принципима – на једном полу животној ведрини и витализму, а на другом латентној скепси. Оцена да је реч о најаутентичнијем писцу интелектуалне, ерудитске, отворене и асоцијативне градске прозе у новијој српској књижевности није произвољна, већ је резултат дугог праћења Чолановићевог књижевног рада. У том смислу занимљиво је запажање о „правој и трајној младалачкој свежини којом зрачи његова проза”, будући да се исто може рећи и за критичке опсервације самог Недића. Несмањена спремност за суочавање са поетичким изазовима сугерише како није случајно што се у знаку витализма завршава његова нова књига огледа. Тумачење српске књижевности бива више од научног задатка и рада, у складу с хуманистичком визијом друштва коју Марко Недић негује од својих критичарских почетака.

Мср Сања П. ПЕРИЋ
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српску књижевност
Докторске студије
sanjaperic3223@gmail.com